

Justina Bezaraitė

Redaktorė, 26m.

Justinos Bezaraitės dienoraštis

Liepos 17-18 d.

„Justina“, – garsiai ištariamas vardas, laipteliai į traukinį ir aš vagone. Atrodė, ši akimirka truko ilgiau nei visas pasiruošimas misijai. Stoviu už traukinio lango, kuris dabar atrodo kaip riba tarp visko iki dabar ir visko, kas laukia ateinančias kelias savaites. Už jo šurmuliuojanti, mojuojanti, energinga minia, kurios glėbiuose visai ką tik skendome, o traukinyje liekame tik mes, ekspedicijos dalyviai. Visi šiek tiek nerimaujantys, bet pakylėti keliaujame į daugeliui tik iš archyvinių dokumentų, tremtinių pasakojimų ir keleto straipsnių pažįstamą kraštą. Neramu ne dėl to, ką atrasime Igarkoje. Labiau dėl to, kad ima slėgti baisi atsakomybė. Per paskutines savaites išgirdome tiek daug lūkesčių, tiek nuoširdžių prašymų ir linkėjimų.

Traukinyje bandydama susirasti keletą daiktų suprantu, kad geriausios kuprinės pakuotojos vardas man tikrai neatiteks. Kuprinė milžiniška – pora kartų pakeliui link geležinkelio stoties vos neapsiverčiau slegiama svorio iš nugaros. Dabar kuisiuosi, nerandu svarbiausių daiktų. Net pieštuką teko skolintis. Jį drožiau peiliu, kurį turėjau išsitraukti tik Igarkoje, todėl teko įdėti pastangų iškrapstant iš tolimiausio kuprinės kampo, užversto kryžiams skirtomis medžio dalimis.

Traukiniu dundėti iki Maskvos sunku vien dėl to, kad čia tik kelio pradžia. Visi nori greičiau pasiekti Igarką, bet prieš akis dar keli skrydžiai. Maskvoje pasitinka ambasadorius Remigijus Motuzas. Kelionė į ambasadą tokia patogi, kad net nesitiki, jog ekspedicija tikrai prasidėjo. Kur važiuojame primena nuolat Arnoldo, ambasadoriaus ir kitų komandos narių naudojamas „kol kas“, kuris lydi kiekvieną sakinį, susijusį su gyvenimo patogumais.

Kuprinės palikę ambasadoje, traukiame į Butovski Polygon, kur 1937-38 m. sušaudyta 20 000 sistemos „prieš“. Daug kalbame apie naikintą lietuvių tautą, bet čia 90 proc. žiauriai nužudytų žmonių – rusakalbiai. Tarp dešimtadalio likusiųjų – lenkai, latviai ir keli šimtai lietuvių.

Nepraleidžiame progos ir čia suleisti rankas į žemę, išnaudojamas ir mūsų agronomas Lukas. Tvarkome gėlyną aplink paminklą lietuviams atminti, dalis komandos padeda sėti žolę.

Butovski Polygon – Maskvos priemiestyje, todėl ir žmonės čia atrodo kitokie. Prieina vietiniai, pasikalbame apie Lietuvą. Visi ją žino, buvę ar girdėję apie istoriją, arba taip tik sako. Stebisi, kad beldžiamės į tokį atokų kraštą misijai, pasidžiaugia. Tik visos kalbos apie Igarką baigiasi uodais. Imu tikėti, kad jie tikrai turi 47 dantis, o straublys kiaurai veria kūną.

Liepos 19 -20 d.

“Bepročiai”, – Krasnojarsko oro uoste savo bilietą pasiimdamas Martynas išgirsta iš avialinijų darbuotojos, sužinojusios, kad galutinis mūsų kelionės tikslas – Igarka. Imu svarstyti, ar bepročiais ji mus laiko todėl, kad keliaujame daugiau kaip 5000 vien tam, kad pasiektumėme Sibiro šiaurėje esantį sąlyginai nedidelį miestą? Ar ten tikrai toks užmirštas kraštas? O gal gamtos sąlygos, vėl visur minimi uodai..? Kur čia šuo pakastas? Žinoma, įprastai žmonės Igarkos atostogų kryptimi nepasirenka, bet juk tai nemažas miestelis, ne kaimelis su keliasdešimčia gyventojų...

Skrendame virš Krasnojarsko. Vien miškai, viskas žalia, vingiuoja upė. Lėktuvėlis mažas, jame telpa vos keliasdešimt žmonių. Todėl nusiauti žygio batus visai komandai ypač pavojinga – kam nors iš likusios pusės lėktuvo gali kilti noras išdaužti langą gaivaus oro gūsiui.

Diena su keliais skrydžiais, oro uostais, nuotykiams ir dideliu laukimu nesibaigia jau taip ilgai, kad imu pasimesti laike. Žvalgausi pro langą, nes liko valanda ir mes jau pasieksime tikslą. Visi po truputį bunda, žiovaudami kalba apie skaitytus tremtinių prisiminimus, miestą, kapines, uodus, gamtą.

Dar nežinau, ko tikėtis iš kapinių, bet kol kas daugiausiai galvojau apie tremtinių vaikus ir anūkus, kuriuos galime ir turėtume sutikti. Matyt, nereikėtų naiviai tikėtis, kad visi iki vieno atitremti, o vėliau nežmoniškas sąlygas išgyvenę lietuviai grįžo į tėvynę. Iš skaitytų prisiminimų ir informacijos, kurią surinkome, įleidusių šaknis Sibiro krašte tikrai yra. Įdomu, kiek tremtinių palikuonių visgi nusprendė pasilikti būtent Igarkoje. Ar jie dar žino nors vieną lietuvišką žodį, o jei žino, koks jis? Gal ieško ryšių su Lietuva, o gal net bendrauja su giminėmis Lietuvoje? Baisu atrasti tik abejingai į mūsų

užsidegusias akis bežvelgiantį igarkietį, kuris apie Lietuvą iš tėvų ar senelių girdėjo, bet lietuviškos šaknys liko tik faktų giminės medyje, kurio jis neturi, ir nieko daugiau nereiškia.

Pirma diena Igarkoje

Išblaškę miegus didelėmis akimis išvirstame iš lėktuvo. Tviskia saulė, 30 laipsnių karštis, poliarinė diena. Nesuprantu, kelinta valanda. Viskas kiek apšiuo, apaugę žolėmis, bet kol kas mūsų akiai nieko neįprasto. Pasiėmę kuprines iki kelto per Jenisiejaus ištaką einame pėsčiomis. Medžiu išklotų kelių nebėra, uodai nekanda, viskas ne taip baisu, kaip buvo galima įsivaizduoti po Krasnojarske išgirsto skambaus „Bepročiai“.

Veido išraiškos greitai pasikeičia, kai savivaldybės darbuotoja link centro pasiūlo važiuoti autobusiuku. Vaizdai pro langą visus priverčia susidurti su realybe.

Viduryje lauko stovi lentų ir tašų krūvos, surūdijusi technika, net įrankiai. Toliau stovi ir medžio apdirbimo kombinatas, lentpjūvė, kur kažkada paskutines savo jėgas atidavė ir prievarta siaubingomis sąlygomis dirbo lietuviai tremtiniai. Dabar kombinatas belangis, apgriuvęs. Reikia džiaugtis, kad jis dar TEBESTOVI ir liko bent ženklas čia veikusios pramonės. Keleri metai ir iš visko čia liks tik dulkės.

Sunku pasakyti, kokio ilgio kelio atkarpą įveikėme, kilometras po kilometro, o baisios laukymės nesibaigia. Pakrypę, sulinkę namai ir nė vieno žmogaus pakeliui. Iš pradžių dar priblokšti pirštais badome į langą, bet vėliau nutylame.

Galų gale atvažiuojame į miesto centrą, kur turime apsigyventi “viešbutyje” (apie jį, matyt, reikėtų atskiro puslapio teksto). Ši vieta man kažkuo primena Zarasų daugiabučių rajoną karštą vasaros dieną. Paaiškina, kad miesto dalis, kurią kirtome važiuodami, yra senoji Igarka. Ten dar septintajame dešimtmetyje kilo gaisras, sumažėjo gyventojų, visi likę persikėlė į atokiau pastatytus daugiabučius.

Matau žaidžiančius vaikus, vaikštinėjančias jaunas mamas, bet vis tiek mieste jokios energijos. Priešais mus – apynaujis daugiabutis. Žvelgiu į langus ir iš jų sprendžiu, kad bent penktadalis butų nebegyvenami.

Bet miestas, milžiniškas ir sunkiai aprėpiamas Jenisiejus ir visa kita staiga lieka antrame plane. Buvau šiek tiek atsilikusi nuo grupės, filmavau žaidžiančius vaikus. Pasileidžiu bėgti link mūsiškių, supratusi, kad vyksta kažkas labai intriguojančio, nes visa komanda šypso žiūrėdami į sutiktą praeivę. Ji kalba lietuviškai! Tremtinės dukra, kuri gimė čia, Igarkoje, atvažiavo į miestą po 20 metų pertraukos. Būtent prieš tiek laiko ji grįžo į Lietuvą.

“Karas be karo” – taip ji mums pasakoja apie Igarką, kurią atrado grįžusi po poros dešimtmečių. Olga gaudinasi ir tikina, kad vėl grįžti į gimtąjį miestą buvo jos svajonė, nes čia palaidota jos mama ir močiutė. Bet Olga atvira – ji Igarką vadina savo namais, miesto gatvės jai savos ir jaukios, gal net jaukesnės nei Vilniaus. Jungtis su Lietuva visą laiką buvo jos tėvynė be galo mylėjusi močiutė.

Tiesa, nepraleidžiame progos aptarti ir buitiskus klausimus. Olga pasakoja, kad uodų šiemet visai nėra. Kitaip visi vaikščiotų su tinklais, o taip patogiai šnekučiuotis lauke neišeitų.

Ilgai Olgos negaišiname ir susitariame susitikti kitą dieną kapinėse. Įvyko perversmas visų galvose. Šnekamės, kad po išgirsto lietuviško “Labas vakaras”, miestas gerokai jaukesnis. Nebebaisu čia vaikščioti. Žmonės mielesni. Matyt, viskas priklauso nuo požiūrio.

Liepos 20 d.

Įspūdinga diena.

Keliaujame ieškoti kapinių. Supakuojame kurpines, jos dar sunkesnės, nei buvo iki šiol, nes nešamės maistą kelioms dienoms. Deduosi mantą ant pečių ir... nugarą jau galiu išbraukti iš sveikųjų sąrašo. Kažkas tik tympt, o pasisukti nė į vieną šoną nebegaliu. Tikiuosi, praeis, nes kojos ar rankos, matyt, prireiktų mažiau nei nugaros.

Keliaujame per senąją Igarkos dalį ir viską galime apžiūrėti iš arčiau. Ant visiškai sukežusių namų vidinės palangės pamačiau gėles. Mąstau, ar tai reiškia, kad čia vis dar kažkas sugrįžta. Gal vasaroja. Nes žiemą, spaudžiant 30-40 laipsnių šalčiui, išgyventi tikrai nepavyktų.

Arnoldas ir Andrius kartą jau buvo ieškoti kapinių. Grįžę sakė, kad nerado. Nors aš vis dar tikiu, kad jie tiesiog nenorėjo sugadinti mums didžiulio azarto. Šiaip ar taip, mes jau proskynoje ir ruošiamės

žengti į miškatundrę. Visi traukia vieną iš trijų savo buteliukų purškiklio prieš uodus, nors spiečiai kraujasiurbių dar nepuola, bet jau zvimbia ties ausim. Ėmė niezštėti, nors gal dar net neįkando...

Filmuoju, todėl kapinių paiešką stebiu per objektyvą. vien balti berželiai ir asiūkliai, bet staiga girdžiu pirmąjį "Radau!" ir pasiduodu į tą pusę. Tai – stačiatikių kapinės. Bet už minutės Ingridos žodžiai daug jautresni: „Žiūrėkit, Pranas! Pranas Lietuvoje“. Radome pirmąjį lietuvių tremtinių kryžių. Trumpam sustoju ėjusi. Tarp medžių sunku įmatyti bendrą vaizdą, neaišku, kur kapinės prasideda, kur baigiasi, bet kryžiai tolumoje jau šmėžuoja. Daug girdėjome apie įspūdingo grožio kryžius šiose kapinėse. Kol kas daug jų nemačiau, bet atkreipiu dėmesį, kad jie iškart išsiskiria nors minimaliais tradiciniais papuošimais, yra aukšti, dideli. Kai kur dar matyti išlikusios lentelės su vardais ir pavardėmis ar prierašu "Lietuvoje".

Einant gilyn, kryžių eilės vis nesibaigia. Arnoldas nusprendžia įpūsti dvasios: „Dabar visiems rankos nusviro, bet pažadu, tuoj čia pasimatys šviesa“. Kapinių plotas – virš vieno hektaro. Rankos man nenusviro, bet apie didelį plotą, mūsų turimą įrangą ir rankų kiekį pagalvojau... Reikės nemažai ryžto. Įsikūrėme namus savaitei. Prieš išvažiuojant labai nerimavau dėl to, kad teks miegoti palapinėse ir net vyliausi, kad apsistosime arčiau miesto mokykloje ar kur kitur po stogu. Ne dėl to, kad lauko sąlygos būtų nepakeliamos, dėl to, kad būtų elektros pakrauti įrangai. Tai ypač svarbu taupant laiką. Tačiau kai įsikūrėme ir pasistatėme palapines, iškėlėme vėliavas, pasidarėme virtuvės zoną ir net atidarėme ypatingai miško sąlygomis civilizuotą tualetą, čia atrodo gerokai jaukesnė vieta nei Igarkos viešbutis. Mažiau išsibarstome, o už minutės kelio ir mūsų tvarkomos kapinės.

Darbas kapinėse kol kas sudėtingas. Krūmai, krūmeliai, beržai, viena kita eglė, žolės, išvirtusios tvoros, ką jau kalbėti apie kryžius... Kapinių viduryje žioji pelkė. Darbo rezultato kol kas nesimato, viskas gana chaotiška. Nešiodama nukirstus krūmus ir medžius į krūvą galvoju, kad dabar visų veidai švyti energija: matau Moniką tempiant tris kartus už save didesnę rąstą, vaikinai ritmingai kapoja ir pjauna, medžiai krenta vienas po kito, ūpo netrūksta. Bet praleidusi kelias dienas su šia komanda jau

įsitikinau, kad jei jėgų ir ims trūkti, kažkaip pasikrausime baterijas pasijuokdami iš savęs, iš situacijos, ar iš užkrečiančio Ingridos kikenimo. Nepražūsime.

Liepos 21 d.

Išsipildė mano didžiausias noras sutikti lietuvių.

Dar kartą pasimatome su Olga. Vis dar sunku suvokti, kaip ji turėtų jaustis čia grįžusi. Atrodo, kad jos gyvenimas suskilęs į tris dalis: iki močiutės mirties, po močiutės mirties ir po išsikraustymo į Lietuvą. Močiutė Olga ir buvo Lietuva – iki jos mirties šeima šnekėjosi tik lietuviškai, daug pasakojo apie gyvenimą iki tremties. Tai buvo Olgos vienintelis saitas su Lietuva ir durys į tėvynę. Po močiutės mirties visa šeima kalba rusiškai, apie gyvenimą Lietuvoje negalvoja. Bet į Igarką atvykę lietuviai Olga, galima sakyti, sugundo. Ji palieka gimtąją Igarką, pasiima vaikus ir keliauja į Vilnių. Esu įsitikinusi, kad nei ji, nei jos vaikai į Lietuvą nebūtų sugrįžę, jei ne vienas žmogus – močiutė, kuri savo meilę Tėvynei ir Lietuvos grožį žodžiais bandė parodyti Olga.

Tačiau dar daugiau įspūdžių kelia sutikta Birutė. Čia jau visai kitokia istorija. Ji – meilės emigrantė. Trejus metus po atvykimo į vyro gimtinę ji pasakoja vien verkusi, tačiau vėliau atšiauriam kraštui pajuto prisirišimą ir išvažiuoti negali net dabar, kai mirė vyras.

O prie vietinės parduotuvės sutikti Brenciai pasakoja, kaip naršė internete savo pavardės ir domėjosi, ar daugiau Brencių yra ir Rusijoje, ir Lietuvoje. Tremtinio sūnus Viktoras aiškino, kad kažkada net lankėsi tėvynėje, bet tėvas grįžo į Lietuvą, sukūrė naują šeimą, o vėliau mirė, kai jis dar buvo vaikas.

Trys istorijos, trys visai kitokie likimai. Pagalvoju, kaip aš elgčiausi, jei atsidurčiau Olgos ar Viktoro vietoje. Kiek stiprūs ryšiai su Lietuva galėtų būti ir kiek pats norėtum jų ieškoti, jei tavo gyvenimas būtų giliai įsišaknijęs kažkur už tūkstančių kilometrų nuo žemės, kur gimė tėvai ir seneliai? Kiek svarbu būtų atrasti tą ryšį, jei Lietuvoje tavęs niekas nelaukia? Būdamas čia labai greitai suprantanti, kad apie tremtį Lietuvoje šnekame labai paviršutiniškai.

Nuo tiek daug pasimatymų, istorijų ir apmąstymų susisuka galva. Nusiperkame šešis didžiausius butelis vandens ir maisto, kuris tilptų į tris kuprines. Traukiame namo, į stovyklavietę. Tik šįsyk nereikia viso kelio eiti pėsčiomis – spėjame į autobusą.

Liepos 22 d.

Sapnuojasi kirviai ir pjūklai. Bet nėra blogai pabusti su tokia darbinga nuotaika. Visa diena kapinėse. Jėgų daugiau neatsiranda, bet parako kas rytą atsikelti ir nueiti į „virtuvę“ pusryčių (o tai svarbiausia) dar užtenka. Po pusryčių jau pradeda lankstyti galūnės, pasijuokiamo vieni iš kitų ir situacija kaip mat pasitaiso.

Galų gale matau rezultatą – išvalėme mažiausiai trečdalį ploto.

„Ben’s“ tampa antra oda. Jei po šimto metų čia tyrinėjantys mokslininkai ras šios priemonės cheminės sudėties, pagalvos, kad ant kapinių buvo įrengta kažkokia gamyklėlė. Vien aš per dieną išpurškiau buteliuką. Dažniau girdžiu ne klausimą: „Gal kas turite vandens“, o prašymą: „Gal galėtum paduoti Ben’s“.

Grįžtame vakarienės gerokai pavargę. Galvoju, kad visgi dabar įvyko „higieninis“ persilaužimas. Nuo pečių iki pirštų viskas tarpsta nuo lipnių chemikalų, dulkių ir žemių sluoksnio. Pasiimu pusę mažyčio buteliuko vandens ir išeinu kažkur už stovyklavietės. Stoviu tarp asiūklių ir bandau praustis. Pavyksta įveikti tik veidą ir pirštus. Susitaikau, kad miegodama, greičiausiai, prilipsiu prie miegmaišio, o Airida naktį pabėgs iš palapinės nuo tvaiko.

Gal ir būtų buvusi nebloga patirtis, bet vėl staigmena. Turime kelias minutes susiruošti ir galėsime traukti prausti po žarna, matyt, skirta traktoriams plauti greta esančios įmonės aikštelėje (nors įmonę mes tiesiog vadiname „šiukšlynu“ – toks terminas arčiau realybės). Tokių laimingų veidų iki šiol dar nebuvo užtikusi. Laimingų dėl vandens iš žarnos. Bet dar didesnis džiaugsmas aplanko, kai merginas įleidžia į darbininkų „štanginę“ su dušu. Prausiamės po dvi ir tos penkios minutes, kurias galime sau leisti po tekančiu vandeniu, atrodo ilgesnės nei gera valanda darbo kapinėse.

Liepos 23 d.

Merginos pasakojo, kad kapinių pradžioje matyti seni vartai. Ilgai ieškau, bet jų – nė kvapo. Parodo. Nežinau, kodėl, bet net po keleto dienų tarp griūvančių kryžių kapinėse šis vaizdas man tikrai paveikus. Vartai, kurie kažkada pasitikdavo visus, kurie įžengia į didžiausią lietuvių amžino poilsio vietą, dabar taip sukrypę, nugriuę. Čia vėl pagalvoji, kaip greitai nyksta riba tarp miško ir kapinių, nes dar prieš penkiolika metų rašytuose atsiminimuose apie šią vietą, minimi vartai tebestovi.

Stoviu prieš kapines – nuo vieno jų galo matau kitą. Ir pelkė “švari”, nebepanašu į mišką. Atsiveria kryžiai. Viskas toli gražu nebėra taip chaotiška, kaip buvo vos čia įžengus. Spėju, kad aplink kryžius augusių ir dėl to nukirstų medžių užtektų bent vieno „New York Times“ tiražo popieriui. Dabar mintyse skamba Arnoldo žodžiai apie greitai čia pasimatysiančią šviesą. Šviesiau apaugusiose kapinėse pasirodė jau tada, kai pamačiau, kaip visi nuoširdžiai nori padaryti dar truputėlį daugiau nei gali. Bet dabar, kai įvertinau, kad kapinėse ištis mažiau šešėlių, daugiau kryžių, daugiau lietuviškų pavardžių, žiūrinčių į horizontą, o ne į žemę, ištis didžiuojusi. Žinau, kad tokį jausmą parsivešiu į Lietuvą ir apie jį galėsiu papasakoti žmonėms, kurie turbūt labiau už viską norėtų pamatyti savo protėvių ar tėvų amžino poilsio vietą, bet to padaryti dėl labai daugelio priežasčių negali.

Maudynės visiems pasidarė didžiausias atpildas už dienos darbus. Šiandien merginų diena. Igarkos moterų PIRTIES diena. Įėjus į miesto pirtį į lietuvaite suminga vyresnių moterų aštrūs žvilgsniai. Mes su maudymosi kostiumėliais. Vietinės moterys po pirties muiluojasi ir prausiasi, o kartu ir barasi, kad puolėme skalbti maikutes vos pasitaikius pirmai progai ir užėmėme visa stalą prie vandens čiaupų. Viena draugiška moteris prieina ir į rankas įduoda savo kempinę, taip lyg neabejodama, kad be jos man nepavyks. O Ingridai dar labiau pasiseka – jos igarkietė paprašo nušveisti nugarą. Matyt, tai didelio pasitikėjimo ir draugiškumo išraiška.

Yra ir dar vienas „dienos įvykis“, bet apie jį kol kas sunku kalbėti, sunku papasakoti. Tai „Sausainių revoliucija“. Grįžę iš pirties nusprendėme, kad žūtbūt reikia išsireikalauti sausainių, kurie, pasak virtuvės komandos, skirti mūsų sotiems pusryčiams. Supykome. Krista jau buvo palinkusi mūsų pusėn, bet Arnas laikėsi gerokai tvirčiau. Revoliuciją įgavo pagreitį. Kilo tikras maištas, nors kol kas

tik žodinis. Nusprendėme, kad ši kova – principinė. Ją pralošusi profsajunga nebegalės toliau daryti esminių žingsnių ginant darbo liaudį nuo virtuvės komandos nelanksčių sprendimų. Azartas baigėsi iškart po susirinkimo, kai sausainius išdalijo. Nusprendėme, kad kova per daug lengva. (Nuo tos dienos sausainių niekad netrūko. Spėju, dėl to, kad visi žinojo, kaip greitai gali kilti nesankcionuotas protestas, pakurstytas profsajungos).

Vidurnaktį, įkvėpti sausainių maišto ir pasistiprinę, nusprendžiame nueiti į kapines. Jau truputėlį pritemę, oras vėsesnis nei pirmomis dienomis. Iki tol daug šnekėjome apie uodus, bet pats baisiausias vaizdinys, susijęs su kraujasiurbiais, man visuomet iškils būtent iš šio vakaro. Užsidengusi tinkleliu veidą, pjaunu medį, bet suprantu, kad nebematau pjūklo. Visur aplinkui zvimbia. Uodų ar muselių spiečiai. Darbas trunka gal penkiolika minučių. Susigūžę grįžtame į stovyklavietę, o paskui mus – ir metro perimetru pasiskirstę mašalai. Suprantu, ką tiksliai omenyje turėjo Olga, kalbėdama apie įprastą vasarą, kai uodų yra.

Liepos 24 d.

Kapinių “valymo” darbai jau eina į pabaigą, o maumedis dar neatvežtas. Visi smarkiai nerimaujame. Arnas brenda į pelkę. Prie sportbačių padų lipnia juosta pritvirtina medžio gabalus, tikėdamasis taip apsisaugoti nuo pelkėje esančių vinių. Vienas kryžiaus gabalas, antras, trečias... Vis parodo ištraukęs iš po vandens. Kai kurie neblogai užsikonservavę. Atradome net lentelių su pavardėmis, prieš tai įmirkusių į vandenį. Pelkė – tai kažkoks simbolinis visos situacijos atspindys. Viską po truputį grimzta į užmarštį.

Daug filmuoju, bet nusprendžiu padėti kamerą ir eiti padėti virtuvėje. Tada per raciją sužinome, kad Arnas kirviu įsikirto į koją. Į ligoninę išvažiuoja ne tik Arnas, bet ir su koja problemų turintis Simonas, bei visa palyda. Visi nusiminę. Ir visi labai labai pavargę. Dėl to imame kalbėti apie didesnę atidumą dirbant ir ypač rankose laikant kokį aštrų įrankį.

Sunerimę laukiam grįžtančių. Galvojau, kad Arnas paršlubuos smarkiai nusiminęs, bet iš tolo matau – šypsosi. Turint omenyje, kad šypsantis dirba bent keliasdešimt raumenų, darau išvadą, kad jėgų tuos raumenis krutinti jis dar turi. Tuomet dar viskas nėra taip blogai...

Liepos 25 d.

Darbai sulėtėjo. Kai Arnas, Simonas, Arnoldas, Karolis ir Airida iškeliavo pas gydytoją į ligoninę, o vienas kitas liko prie puodų, kapininėse pluša tik šeši žmonės. Medžius jau vos pakeliu, bet su Arno pjūkleliu dirbti dar patinka. Nors jėgos senka, kaip ir tikėjaisi, gelbėja daina ir juokas. Tik daromės vis labiau ironiški.

Mumis, atvykėliais iš tolimos Lietuvos, susidomėjo ir Igarkos televizija. Atvyko su dviem kameromis. Bus įdomu pamatyti, kokia galutinė žinutė apie atvykusius misijos dalyvius ir jų veiklą pasieks eterį, tačiau kol kas atrodo, kad gali nebūti taip blogai, kaip tikėjaisi. Arnoldas ir Andrius net šiek nustebę, kad žurnalistę domino daugiau faktinė informacija. Tiesą sakant, nuliūda, kad jie atvažiavo tuomet, kai darbo likę tiek nedaug – televizijos komanda niekada čia nėra buvusi, todėl nėra ir mačiusi, kaip viskas atrodė prieš mums pasirodant.

Medienos vis dar nėra, todėl negalime imtis kryžių. Daug galvoju apie tai. Galbūt naujų kryžių statymas nėra misijos esmė, bet reikia čia palikti kažką po savęs, kažką, kas iš teisių liktų atmintimi ir atmintyje.

Atbėga Lukas. Bet svarbiau tai, kas jo rankose – benzininis pjūklas. Lukas šypsosi taip, kad vos matosi jo akys. Vaikiška laimė persiduoda visiems, apsikabinam. Dabar bus gerokai paprasčiau dirbti, ypač, jei dar sulauksime medienos kryžiams.

Su Ingrida tempiame nupjautus žabus į bendrą krūvą, bet pasigirsta Karolio balsas. Šis sušunka vaikinams lėkti į stovyklavietę, o merginoms slėptis. Kol kas sunku suprasti, kas vyksta, bet iškart aišku, kad be reikalo tokių nurodymų negautume. Pjūklai ir kirviai merginų rankose, racija tyli, o mes irgi ja negalime naudotis – jei stovyklavietėje neaiškūs svečiai, greitai supras, kur mes. Kartu su merginomis sukuriame daugybę planų, kaip spruksime ir kokių ginklų griebsimės, bet galų gale

nusprendžiame likti, kur buvusios. Po gero pusvalandžio pasirodo Karolis. Tik jo pasakojama istorija daug komiškesnė, nei mes manėme. ATVYKO MEDIENA. Atgrasiems krovėjams magėjo pamatyti merginas ir stovyklavietę, todėl ir patraukė link pastarosios. Juokiamės, kad pamatę Vaidotą, gal tyčia, o gal netyčia užklydę vyrai garsiai pamastė: „Kakoj medved“. Ir taikiai išnyko.

Bet svarbiau už bet kokią istoriją šią dieną yra pagaliau mus pasiekęs maumedis. Man pakilo ūpas, nors buvo ir tokių, kurie gerokai apniuko, supratę, kiek laiko turime. Liko 48 valandos tašus paversti devyniais kryžiais. Iš viso apie tona medžio guli dar už kapinių, todėl vaikinai puola nešioti tašus į stovyklavietę. Jau anksčiau kalbėjome, kad medžiui atėjus lauks ilgos naktys. Poliarinė diena čia tikrai praverčia.

Lukas imasi braižyti kryžius, kažkas jau matuoja ir pjauna, o aš tuo metu sėdžiu ant tašo ir su kalnu šlifuoju, valau purvinas dėmes ant medžio ir nelygumus. „Keistas mano indėlis“, – pagalvoju, bet kartu ir džiaugiuosi, kad bent taip dabar pavyksta prisidėti prie to, kad čia pagaliau iškiltų balti ir tvirti kryžiai. Vidurnaktį kalbuosi su Arnu: rankose kirvis, bando gerai nuzulinti ir apkapoti nelygumus išpjautose skylėse, kad kryžiai gerai susileistų. Du kryžiai jau baigti, Arnas ramiu tonu ir lyg sapnuodamas pasakoja, kad iki ryto baigs visus. Tikiu, kad spėsime, bet visi labai pavargę. Mediena siaubingai sakinga. Pabandžiau ir aš pjauti pjūklų, bet nuolat reikia pilti vandenį ir naudoti labai daug fizinės jėgos – nebepajėgiu. Nėra pakankamai įrankių, kad galėtumėme dirbti visi. Kita vertus, merginos kol kas gali tik duobes kasti ir šlifuoti medį kaltais.

Nuo 19.30 iki 3h, kai nueinu miegoti supratusi, kad niekuo nebegaliu prisidėti, jau turime penkis suleistus kryžius. Atrodo, kad žemė ėmė suktis lėčiau, o dienos prailgėjo dvigubai, nes tikrai sunku susigaudyti ne tik, kelinta valanda, bet ir kelinta diena.

Liepos 26 d.

Tik atsikeli pradėti naują dieną ir še tau – staigmena. Viena akis gerokai siauresnė. Iškart ieškau, kas mane taip smarkiai aptalžė naktį, bet prisimenu kaltininkę – tai vakarykštė „moškė“, nusitaikiusi į mano taikią akį filmuojant svarbų kryžių kadra, kaip tyčia tada, kai labai nenorėjau sujudinti kameros.

Bet apsižvalgiusi per pusryčius suprantu, kad tokia ta Igarkos mada – ne aš viena papuošta iškilesne nei įprasta veido oda. Tiesa, patinimas net tinka prie tokio gyvenimo būdo – rūbai pritvinkę laužo dūmų, bejėgiškas juokas, purvinos kelnių klešnės, keistai dėmėti marškinėliai...

Nežinau, kaip vaikinai išvis pajėgė atsikelti. Lukas iki paryčių baigė braižyti ir žymėti visų tašų pjovimo linijas. Todėl beliko pabaigti suleisti keturis. Trumpas miegas vis tiek buvo efektyvus. Arnas didžiuojasi, kad kryžius suleido iš pirmo bandymo, o naktį sekėsi gerokai prasčiau.

Arnoldas leido į kryžiaus vidurį, kur sueina du tašai, sukalti 20 cm ilgio vinį. Įveikiau. Kas žino, ar kada nors gyvenime dar teks tai daryti. Ar išvis kada nors dar galėsiu pridėti savo ranką prie kryžių gamybos Sibire?

Arnoldas nusprendė, kad pasiliksimė čia viena diena ilgiau, nei planavome. Labai palaikau tokį sprendimą, nes komanda, kad ir kokia pasiryžusi viską pabaigti laiku, bet išsekusi. Bus laiko tinkamai pastatyti kryžius ir atsisveikinti su šia vieta.

Jau ruošiamės keliauti į traktoristų dušą, bet sulaukiame neplanuotų svečių. Po savo darbo pamainos kur buvę, kur nebuvę jie išdygo stovyklavietėje. Atnešė “Olenka” šokolado merginoms. Vyrai jau buvo pasivaikščioję kapinėse, nes čia einant pasiklydo. Taip ir palikome juos su vyrukais besėdint prie laužo. Galvojau, kad laukia ramus vakaras. Bet kol prausėmės, mus lydėjęs Arnoldas sulaukė skambučio. Skambina Igarkos meras. Po dešimties minučių jis planuoja užsukti į stovyklavietę. Pasileidžiame stovyklavietės link.

Meras besišnekant kapinėse siūlo pasivaišinti savo kremu nuo uodų. Sako, kad geras, ne šiaip koks. Papasakoja apie Igarkoje gyvenusius lietuvius. Jie čia nemažai prisidėjo prie miestelio klestėjimo, infrastruktūros. Buvo darbštūs ir sąžiningi. Jau vienuolikta vakaro, kai miesto vadovas atpėdinęs į stovyklavietę, prisėda prie laužo, užsirūko ir ramiai pasakoja apie nykstantį miestą, jo skaudulius ir laimėjimus, gamtą ir priklausomybę nuo jos.

Paskelbta komendanto valanda, kai visi į miegmaišius sulįsti turi iki 23h. Tad su meru kalbėtis mūsų likę nedaug. Dar ir budžiu iki 2 valandos nakties.

Liepos 27 d. Paskutinė para kapinėse

Simonui paskelbtas vaikščiojimo draudimas. Šiandien jis su manimi iškart po pusryčių keliavo pasiimti baterijų, kurias vaikinai paliko krautis įmonės angaruose. Kol šnekėjau su administratore, atsisukau į Simoną, kuprinėje nešantį naujai pripildytus vandens butelius. Staiga jis suklumpa, susiima už kojos. Koją dar nesugijusi, todėl šįsyk raiščiai galėjo ir nutrūkti. Dar nebuvo taip smarkiai išsigandusi per visą šią kelionę. Išėjome vieni, telefono neturiu, o jei negalės paeiti, reikės į ligoninę... Simonas pabando atsistoti. Taip vaikščiodamas Igarkos merginų nesuviliotų, bet bent jau grįžti į stovyklavietę galime. Taip ir atėjome beveik tuščiomis – tik su pora butelių vandens.

Į kapines užsuka trys mūsų sutikti tremtinių vaikai – Olga, Viktorija ir Viktoras. Svarstau, kokie jausmai juos apima čia, lietuvių kapinėse, kuriose jie buvę tik vaikystėje.

Visi svečiai susijaudinę. Ypač Olga. Ji graudinasi, nes visi lietuvių kryžiai jai primena šiuose kraštuose palaidotą mamą ir močiutę, jų likimus. Olga sako, kad jos dėdė dar būdamas vaikas atgulė šiose kapinėse, bet jo kapo, kaip ir daugelio laidotų pirmosiomis žiemomis, atrasti nebepavyks. Kapinėse oficialiai palaidota pusė tūkstančio žmonių, bet aišku, kad jų čia gerokai daugiau. Naujus kryžius pastatysime visų jų atminimui.

Visi kartu patraukiame stovyklavietės link. Čia Viktorija išpakuoja didžiulę lėkštę lietinių ir traukia pačios virtą kisielių. Kol visi šlamščia, tremtinio dukra pasakoja labai įdomią istoriją apie gyvenimą Igarkoje. Viktorija galvoja, kad kartu su visais 48-aisiais gyvuliniais vagonais į Igarką atvežtas tėtis laukė, kol ji ūgtels ir galės daugiau papasakoti apie tai, kaip ir kodėl jis atsidūrė Sibire, galės mažiau bijodamas mokytis lietuvių kalbos. Bet nesulaukė tos dienos, nes tremtinio Braškio gyvybė užgeso, kai Viktorijai tebuvo 14 metų. “Vienas, du, trys, keturi, penki, šeši, septyni, aštuoni, devyni, dešimt”, – skamba įprastai. Bet tuomet, kai lietuviškai skaičius vardią Viktorija, supranti, kaip smarkiai moteriai turėjo įsirežti į atmintį lietuviški žodžiai, kad ji sugebėtų juos prisiminti dešimtmečius.

Vėl grįžtame prie darbų. Baigiame statyti 9 kryžius. Ant jų užkalame lenteles “tremtiniams atminti”, užrišame trispalves juostas. Sugiedame himną. Tuomet, kai įžengėme į kapines, visur – tiek mūsų

darbuose, tiek žodžiuose ir veiksniuose – jautėsi sumišimas. O dabar visi stovime užtikrinti. Dabar galvoju apie stiprybę, kurią giedodami tautišką giesmę skleidžiame mes, stiprybę tų žmonių, kurie čia atgulė amžino poilsio ir tų, kurie išgyveno, stiprybę kryžių, kurie atlaikė daugiau kaip pusę amžiaus, ir tvirtus naujus kryžius, kuriuos paliksime atminti tremtiniam, stiprybę ir galią gamtos. Parsivešiu į Lietuvą būtent tokį prisiminimą apie paskutinį momentą šioje vietoje.

Jau po vidurnakčio, bet dar kartą apeiname visas kapines. Aš visa išsišiepusi, nes man ši akimirka nėra slogi. Ji labai labai pakili. Priminiau, kai kalbinau Kristą dar pirmosiomis dienomis kapinėse ir ji sakė, kad 16-os žmonių rankų šiai užduočiai yra mažoka. O dabar matome, kad mums pavyko pateisinti tuos lūkesčius, dėl kurių buvau išsigandusi sėdant į traukinį.

Liepos 28 d.

Miegojau lauke, bet pabudau ne nuo žadintuvo, o nuo Arnaldo bruzdėjimo ir raginimo kaisti vandenį pusryčiams. Pasižiūriu į laikrodį – 7:20h. Skubame palikti stovyklavietę. Čia taip įpratau gyventi, kad pakuoti daiktus ir palapinę liūdna. Juokiamės, kad trūksta visai nedaug ir įkūrę savo miestelį įvesime eurą.

Atsisveikiname su kapinėmis. Dar kartą pasižiūriu į jas sustojusi ir išeinu. Matyt, nebegrišiu. Bent jau nuotrauką su kryžiais praėjus metams kitiems po mūsų apsilankymo norėčiau pamatyti. Sužinojome, kad greitai gali būti pradėtos procedūros šioms kapinėms įteisinti. Galbūt po dešimtmečio čia apsilankys ir dar viena lietuvių ekspedicija, galbūt atvyks palaidotų žmonių artimieji. Juos pasitiks mūsų statyti kryžiai.

Keliaujame į dar vienas kapines. Ten bendrame kape lietuviai perlaidoti iš kapinių, kurių vietoje dabar stovi daugiabučiai. Aplankome Amžino įšalo muziejų, o tuomet įdomiausia dienos dalis – su Igarkos archyvo darbuotoja traukiame į senąją Igarką. Tą vietą, į kurią žiūrėdami pro autobusiuko langą badėme pirštais ir nustėrę žvalgėmės. Praeiname milžinišką kultūros namų pastatą. Jame buvo 500 vietų teatro salė. Dabar tai siaubo filmą apie jau pusamžį išnykusią žmonių primenantis pastatas. Prieiname gatvę, kur apsigyveno lietuviai tremtiniai. Namukai išlikę ir jie gerokai išsiskiria iš viso

kraštovaizdžio – vienaukščiai, nedideli, kai kur dar išlikusios langinės. Dabar čia lietuvių palikuonių – nė kvapo.

Viktorija Braškytė jaunimo namuose, kuriuose miegame, išruošė mums atsisveikinimo vakarienę. Atnešė žuvies, bulvių su grybais, pačios keptų pyragų. Atsivedė ir savo anūką. Viktorijai įteikėme tautinę juostą, o ji – atsakymą į Prezidentės laišką.

Pasiimu kamerą ir išeinu viena pasivaikščioti į Igarką. Tai pirmas kartas, kai čia, Sibire, esu viena. Esu be draugų, kurie kelioms savaitėms tapo savotiška šeima. Iš jų per šį laiką gavau daug gerų pamokų, vieni pabuvo psichologais, kiti fizinės ištvermės pavyzdžiais. O kiek dainų kartu užplėšta, kiek skirtingų priedainių ir dainų žodžių versijų išmokta!

Igarkoje devintą valandą vakaro švilpia vėjai, žmonių beveik nėra, o norint jų surasti tenka palaukti. Per paskutinius du dešimtmečius, užsidarius lentpjūvei, miestas iš Utenos dydžio susitraukė iki Vievio. Gyventojų liko vos ketvirtadalis.

Praeinantys žmonės šypsosi. Ima atrodyti, kad jie visi puikiai žino, kas aš, ko atvažiavau ir ką čia veikiu. Ir tokiai socializacijai prireikė tik savaitės.

Liepos 29 d.

Vėl keliamės keltu į oro uostą. Viskas – ši misijos dalis baigta. Dar nepavyksta susitaikyti su mintimi, kad tenka grįžti.